

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
ΥΠΟΤΙΘΕΙΣΤΑΙ ΑΝΑΡΧΗΤΙΚΑ ΚΑΙ ΑΝΕΠΙΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΝΤΑΙ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ & ΠΑΛΙΝΝΟΣΤΟΥΝΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Η Πράξη "Εκπαίδευση Αλλοδαπών & Παλινοστούτων Μαθητών" υλοποιείται μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος "Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση" και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους

Δράση: Επιμόρφωση εκπαιδευτικών και μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας
Υποδράση: Ενδοσχολική Επιμόρφωση, Επιστ.υπεύθυνη: Μαρία Λιακοπούλου

Προβλήματα συμπεριφοράς και κοινωνικής ένταξης των μαθητών στο πολυπολιτισμικό σχολείο

Περίληψεις

10, 11 & 13 Δεκεμβρίου 2012

3^ο ΕΠΑΛ Σιβιτανιδείου Σχολής

Διαπροσωπικές σχέσεις και κοινωνική αλληλεπίδραση στο πολυπολιτισμικό σχολείο. Στερεότυπα - προκαταλήψεις – ρατσισμός

Παναγιώτης Μανιάτης
Δρ. Πανεπιστημίου Αθηνών

Η εισήγηση αναφέρεται στη σχολική τάξη ως ομάδα, στη δομή και τη λειτουργία της, τους ρόλους που αναπτύσσονται σε αυτή, αλλά και το πλέγμα των σχέσεων που διαμορφώνονται. Ιδιαίτερα το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην πολυπολιτισμική σύνθεση τις τάξης και τις προκλήσεις που προκύπτουν στην καθημερινή σχολική πρακτική. Θα παρουσιαστούν θεωρητικά ζητήματα εκπαιδευτικής διαχείρισης της ετερότητας και θα μελετηθούν οι μηχανισμοί συγκρότησης ταυτότητας και ανάπτυξης στερεοτύπων και προκαταλήψεων στη σχολική τάξη. Επίσης, διερευνάται ο ρόλος διαφόρων παραγόντων, όπως η κουλτούρα του σχολείου και το γενικότερο σχολικό κλίμα, στην εδραίωση ενός πλέγματος σχέσεων που βασίζεται στον αμοιβαίο σεβασμό. Εξετάζεται το ζήτημα της ανάπτυξης στους μαθητές διαπολιτισμικής συνείδησης και ικανότητας για διαπολιτισμική επικοινωνία μέσα από την εφαρμογή συγκεκριμένων δραστηριοτήτων.

Η θεωρητική προσέγγιση πλαισιώνεται από ενδεικτικά παραδείγματα, μελέτες περίπτωσης και ασκήσεις βιωματικής εμπλοκής των εκπαιδευτικών.

Βιβλιογραφία

- Banks, J. (2004), *Εισαγωγή στην Πολυπολιτισμική Εκπαίδευση*, Αθήνα: Παπαζήσης.
- Γκότοβος, Α. (1997), *Ρατσισμός. Κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής: ΓΓΛΕ*, Αθήνα.
- Γκότοβος, Α. (1997). *Παιδαγωγική αλληλεπίδραση. Επικοινωνία και κοινωνική μάθηση στο σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γκότοβος, Α. (2002). *Εκπαίδευση και ετερότητα*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Coelho, E. (2007). *Διδασκαλία και μάθηση στα πολυπολιτισμικά σχολεία*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Cummins, J. (1999). Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση. Εκπαίδευση με Σκοπό την Ενδυνάμωση σε μια Κοινωνία της Ετερότητας. Αθήνα: Gutenberg.
- Μανιάτης Π. «Σχολική Βία και Ετερότητα στην Ελλάδα. Η αναγκαιότητα της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης». *Μέντορας*, τ. 12, 2010, σσ. 118-138.
- Pentini Aluffi, A. (2005), *Διαπολιτισμικό εργαστήριο. Υποδοχή, επικοινωνία και αλληλεπίδραση σε πολυπολιτισμικό εκπαιδευτικό περιβάλλον*, μτφρ. Μ.Τζουλιάνη. Αθήνα: Ατραπός
- Τριλιβά Σ. - Αναγνωστοπούλου Τ. - Χατζηνικολάου Σ. (2008) *Ούτε καλύτερος, ούτε χειρότερος... απλά διαφορετικός. Ασκήσεις ευαισθητοποίησης στη διαφορετικότητα για παιδιά Δημοτικού και Γυμνασίου*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιάκαλος, Γ. (2000): *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Τσιπλητάρης, Α. (2000) *Ψυχοκοινωνιολογία της Σχολικής τάξης*, Αθήνα : Ατραπός

Φανερά προβλήματα και κρυμμένες λύσεις στο σχολείο

Διακρίσεις και διαφορετικότητα: Το σχολείο στην πρώτη γραμμή της ένταξης

Νάνσυ Παπαθανασίου
Κλινική Ψυχολόγος
με ειδίκευση στην Επίλυση Συγκρούσεων

Το σεμινάριο θα κινηθεί σε δύο άξονες: τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών και τα θέματα κοινωνικής ένταξης.

Προβλήματα συμπεριφοράς

Θα γίνει ανασκόπηση της σύγχρονης βιβλιογραφίας σχετικά με τα προβλήματα συμπεριφοράς. Θα ανατρέξουμε στις έννοιες και τα χαρακτηριστικά της επιθετικότητας, της διαταρακτικής συμπεριφοράς, αλλά και της θυματοποίησης και του εκφοβισμού, τόσο στο σχολικό περιβάλλον όσο και στο διαδίκτυο (εφόσον υπάρχουν τέτοια θέματα). Θα παρουσιαστεί το θεωρητικό πλαίσιο και ευρήματα από έρευνες στην Ελλάδα και το εξωτερικό

Ατομικά, σε δυάδες ή/και μικρές ομάδες θα γίνουν βιωματικές ασκήσεις επίλυσης συγκρούσεων και αντιμετώπισης περιστατικών θυματοποίησης και εκφοβισμού στο σχολείο. Η έμφαση θα δοθεί στις τεχνικές επίλυσης συγκρούσεων και στην όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εξοικείωση με αυτές, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο μπορούμε αποτελεσματικά να αντιμετωπίσουμε διαταρακτική συμπεριφορά μέσα στην τάξη. Σε ό,τι αφορά την θυματοποίηση και τον εκφοβισμό στο σχολικό πλαίσιο, θα παρουσιαστούν παραδείγματα επιτυχημένης αντιμετώπισης των φαινομένων και θα δουλέψουμε στο να προσαρμοστούν οι τρόποι αυτοί στην καθημερινότητα του συγκεκριμένου σχολείου.

Κοινωνική ένταξη μαθητών

Θα γίνει θεωρητική παρουσίαση της έννοιας του επιπολιτισμού, των διαφορετικών τακτικών επιπολιτισμού, του σχηματισμού εθνικής ταυτότητας και πως οι διεργασίες αυτές επηρεάζουν τα μέλη της σχολικής κοινότητας. Θα δοθεί έμφαση στον τρόπο με τον οποίο η διομαδική επαφή αλλάζει και τις δύο ομάδες που συναντώνται. Θα παρουσιαστούν τα διαφορετικά μοντέλα που μελετούν την επιπολιτισμική διεργασία, με προεξάρχον το μοντέλο του Berry, και θα γίνουν συχρητισμοί με τη σχολική καθημερινότητα. Θα συζητηθεί ο ρόλος του σχολείου ως πόρτα εισόδου στην κοινωνία, συγκριτικά με την οικογένεια.

Επιπλέον, θα διερευνήσουμε τις στάσεις και τις αντιλήψεις σχετικά με τις πολιτισμικές διαφορές, καθώς και τι σημαίνει αντιλαμβανόμενη διάκριση και ποια η επίδρασή της στην προσαρμογή παιδιών και εφήβων.

Οι βιωματικές ασκήσεις θα επικεντρωθούν στην εξερεύνηση των στάσεων και των αντιλήψεων και στον τρόπο με τον οποίο η επίγνωσή τους μπορεί να βοηθήσει τη βελτίωση των διομαδικών σχέσεων. Θα εξετάσουμε συγκεκριμένα παραδείγματα στάσεων, συμπεριφορών και τακτικών ένταξης των μαθητών στο σχολικό πλαίσιο και θα σχεδιάσουμε δράσεις για την καλύτερη ένταξη των μαθητών στο συγκεκριμένο σχολικό πλαίσιο.

Βιβλιογραφία

- Berry, J. W. (1990). Psychology of acculturation. In R. W. Brislin (Ed.), *Applied cross-cultural psychology* (pp. 232-253). Newbury Park, CA: Sage.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology*, 46, pp. 5-68.
- Burt, K. B., & Roisman, G. I. (2010). Competence and psychopathology: Cascade effects in the NICHD Study of Early Child Care and Youth Development. *Development and Psychopathology*, 22, pp. 557-567.
- Cicchetti, D. (2006). Development and psychopathology. In D. Cicchetti, & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental Psychopathology Volume 1, Theory and Method* (2 ed., pp. 1-23). New York: John Wiley & Sons.
- Coatsworth, D. J. (2010, 10 10). *A Developmental Psychopathology and Resilience Perspective on 21st Century Competencies*. Retrieved 10 10, 2010, from Division of Behavioral and Social Sciences and Education (DBASSE): http://www7.nationalacademies.org/dbasse/Coatsworth_Developmental_Psychopathology_Paper.pdf
- Crocker, J., Major, B., & Steele, C. (1998). Social stigma. In S. Fiske, D. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of Social Psychology* (Vol. 2, pp. 504-553). Boston, MA: McGraw-Hill.
- Eccles, J. S., & Midgley, C. (1989). Stage-Environment Fit: Developmentally Appropriate Classrooms for Young Adolescents. In C. Ames, & R. Ames (Eds.), *Research on Motivation in Education: Goals and Cognitions*. Orlando, Fla: Academic Press.
- Eccles, J. S., & Roeser, R. W. (2009). Schools, academic motivation, and Stage-Environment Fit. In R. M. Lerner, & L. Steinberg (Eds.), *Handbook of Adolescent Psychology* (3 ed., pp. 404-434). Hoboken, NJ: Wiley.
- Garcia Coll, C., Lamberty, G., Jenkins, R., McAdoo, H. P., Crnic, K., Wasik, B. H., et al. (1996). An Integrative Model for the Study of Developmental Competencies in Minority Children. *Child Development*, pp. 1891-1914.
- Havighurst, R. J. (1972). *Developmental tasks and education* (3 ed.). New York: David McKay Company, Inc.
- Major, B., & O'Brien, L. T. (2005). The Social Psychology of Stigma. *Annual Review of Psychology*, 56, 393-421.
- Marcia, J. (1980). Identity in adolescence. In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 159-187). New York: Wiley.

- Masten, A. S., & Coatsworth, J. D. (1995). Competence, resilience, and psychopathology. In D. Cicchetti, & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Vol. 2. Risk, disorder, and adaptation* (Vol. 2, pp. 715-752). New York: Wiley.
- Masten, A. S., & Motti-Stefanidi, F. (2009). Understanding and promoting resilience in children: Promotive and protective processes in schools. In T. B. Gutkin, & C. R. Reynolds (Eds.), *The handbook of school psychology* (4 ed., pp. 721-738). New York: Wiley.
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradovic, J., Dalla, M., Takis, N., Papathanasiou, A., & Masten, A.S. (2008). Immigration as a Risk Factor for Adolescent Adaptation in Greek Urban Schools. Special Issue of the *European Journal of Developmental Psychology*, 5,2.
- Motti-Stefanidi, F., & Asendorpf, J. B. (in press). Pontic Greek versus Albanian immigrant youth in Greece: How does group discrimination translate into personal discrimination?
- Motti-Stefanidi, F., Berry, J., Chrysochoou, X., Sam, D. L., & Phinney, J. (2010). Positive immigrant youth adaptation in context: Developmental, acculturation, and social psychological perspectives.
- Paradies, Y. (2006). A systematic review of empirical research on self-reported racism and health. *International Journal of Epidemiology*, 35, 888-901.
- Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: Review of research. *Psychological Bulletin*, 3, 499-514.
- Verkuyten, M. (1994). Self-esteem among ethnic minority youth in Western countries. *Social Indicators Research*, 32, 21-47.
- Ward, C., & Chang, W. C. (1997). "Cultural fit:" a new perspective on personality and sojourner adjustment. *International Journal of Intercultural Relations*, 21, pp. 525-533.
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock* (2 ed.). Boston: Routledge Kegan Paul.
- Μόττη-Στεφανίδη Φ., Παπαθανασίου Α., Αναγνωστάκη Λ., Μαστροθεόδωρος Σ., Γεωργίου Π., Παυλόπουλος Β. (2010). Συγκρούσεις μεταξύ γονέων και εφήβων ως παράγοντας ευαλωτότητας για την ψυχική ανθεκτικότητα μεταναστών εφήβων. Στο Α. Ματσόπουλος (Επιμ.), *Ψυχική Ανθεκτικότητα: Εφαρμογές στο σχολικό πλαίσιο*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μόττη-Στεφανίδη, Φ., Ντάλλα, Μ., Παπαθανασίου, Α.Χ., Τάκης, Ν., & Παυλόπουλος, Β. (2006). Εθνική ταυτότητα, τακτικές επιπολιτισμού και ψυχική ανθεκτικότητα μεταναστών/παλιννοστούντων μαθητών. Στο Π.Σ. Κορδούτης & Β. Παυλόπουλος (Επιμ.), *Πεδία έρευνας στην κοινωνική ψυχολογία*. Αθήνα: Ατραπός.
- Μόττη-Στεφανίδη, Φ., Παπαθανασίου, Α.-Χ. & Λαρδούτσου, Σ. (2004). Διαταρακτική επιθετική συμπεριφορά. Στο: Α. Καλαντζή-Αζίζι, & Μ. Ζαφειροπούλου (Επιμ.). *Προσαρμογή στο σχολείο: Πρόληψη και αντιμετώπιση δυσκολιών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μόττη-Στεφανίδη, Φ., Παυλόπουλος, Β., Τάκης, Ν., Ντάλλα, Μ., Παπαθανασίου, Α.Χ. & Masten, A.S. (2005). Ψυχική ανθεκτικότητα και προσδοκίες αυτοαποτελεσματικότητας: Μία μελέτη μεταναστών και παλιννοστούντων εφήβων. *Ψυχολογία: Αφιέρωμα στον Albert Bandura*, 12,3, 349-367.
- Τάκης, Ν., Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., Παπαθανασίου, Α., Καπώνη, Κ. & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2006). Ψυχική ανθεκτικότητα και ψυχοπαθολογία μεταναστών, παλιννοστούντων και γηγενών εφήβων. *Παιδί και Έφηβος: Ψυχική υγεία και ψυχοπαθολογία (Ειδικό τεύχος: Σχολείο και ψυχική υγεία)*, 8,2. 92-111.

Ετερότητα και Εκπαίδευση: Δυσκολίες κοινωνικής ένταξης και εκπαιδευτικές δραστηριότητες-πρακτικές

Ευαγγελία Γ. Λεζέ

Διδάσκουσα στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου-
Δρ. Ψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών

Στην παρούσα εισήγηση-θεματική ενότητα, εισαγωγικά, θα δοθεί έμφαση:

α) στον προσδιορισμό των εννοιών: Διαπολιτισμικότητα-Πολυπολιτισμικότητα, Διγλωσσία, Διαπολιτισμική Ετοιμότητα και Ικανότητα των Εκπαιδευτικών, Πολιτισμός, Κουλτούρα-Επιπολιτισμός, Ψυχολογική Προσαρμογή Μεταναστών, Εθνική-Εθνοτική και Πολιτισμική Ταυτότητα και

β) στις βασικές αρχές της Διαπολιτισμικής και Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης.

Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν οι σημαντικότερες δυσκολίες σχολικής και κοινωνικής ένταξης των αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα (σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα). Θα γίνει αναφορά:

1) στο προφίλ των δίγλωσσων μαθητών (χαρακτηριστικά τους, χαρισματικοί δίγλωσσοι, μύθοι για τη διγλωσσία τους), που επηρεάζει την επικοινωνία τους με τους γηγενείς συμμαθητές και ενηλίκους και

2) στις δυσκολίες ψυχολογικής και κοινωνικής προσαρμογής των μεταναστών μαθητών στο πολυπολιτισμικό κοινωνικό περιβάλλον με έμφαση στο σχολείο της χώρας υποδοχής (π.χ. συναισθηματικές δυσκολίες, προβλήματα συμπεριφοράς, συγκρούσεις αλλοδαπών-γηγενών, προκαταλήψεις και στερεότυπες αντιλήψεις κ.ά.).

Ακολούθως, θα περιγραφούν ευσύνοπτα ενδεικτικές διαπολιτισμικές δραστηριότητες και πρακτικές (ποικίλου περιεχομένου), που μπορούν ν' αξιοποιηθούν κυρίως στην ελληνική Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση (με τη συμβολή του εκπαιδευτικού), ώστε να ενισχυθεί δημιουργικά η κοινωνική αλληλεπίδραση, οι συναισθηματικές σχέσεις και η ουσιαστική επικοινωνία μεταξύ αλλοδαπών και γηγενών μαθητών.

Θ' αναφερθούν συγκεκριμένες δραστηριότητες (με παραδείγματα), που θα σχετίζονται με: α) την επίλυση των συγκρούσεων αλλοδαπών-γηγενών μαθητών, β) την καλύτερη συναισθηματική τους αυτοέκφραση (ενσυναίσθηση και διαχείριση των συναισθημάτων τους), γ) τις δεξιότητες επιτυχούς διαπολιτισμικής επικοινωνίας, δ) την ενίσχυση της αυτοαντίληψης-αυτοεκτίμησής τους και δ) τη μείωση των προκαταλήψεων και την άρση των στερεοτύπων.

Τα ανωτέρω καθιστούν τον πολλαπλό ρόλο του επιμορφωμένου σε διαπολιτισμικά θέματα εκπαιδευτικού ιδιαίτερα σημαντικό στο πολυπολιτισμικού χαρακτήρα σύγχρονο σχολείο.

Βιβλιογραφία

- Άλκηστις (2008). *Μαύρη Αγελάδα-Άσπρη Αγελάδα. Δραματική Τέχνη στην Εκπαίδευση και Διαπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Τόπος.
- Ανδρούσου, Α. – Ασκούνη, Ν. (επιμ.) (2009). *Πολιτισμική Ετερότητα και Ανθρώπινα Δικαιώματα (προκλήσεις για την εκπαίδευση)*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βακαλιός, Α. (1997). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Η μουσουλμανική μειονότητα στη Δυτική Θράκη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Βαρνάβα-Σκούρα, Τ. (επιμ.) (2008). *Παιδαγωγικές Δράσεις και Διδακτικές Προσεγγίσεις σε πολυπολιτισμικό περιβάλλον (το παράδειγμα του 132^{ου} Δημοτικού Σχολείου Αθηνών)*. Αθήνα: Ντουντούμη.
- Βεργέτη, Μ. (1999). *Παλιννόστηση και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Βρύζας, Κ. (1998). *Παγκόσμια Επικοινωνία. Πολιτιστικές Ταυτότητες*. Αθήνα; Gutenberg.
- Γεώργας, Δ. – Παπαστυλιανού, Α. (1993). *Επιπολιτισμός Ποντίων και Βορειοηπειρωτών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Γ.Γ.Α.Ε..
- Γεωργογιάννης, Π. (1997). *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης και Επικοινωνίας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Γεωργογιάννης, Π. (επιμ.) (2002). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Ελληνικά ως Δεύτερη Ξένη Γλώσσα (4^ο Διεθνές Συνέδριο, 28-6 έως 1-7-2001-Πάτρα)*. Τόμος 2. Πανεπιστήμιο Πατρών: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης-Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης. Πάτρα.
- Γεωργογιάννης, Π. (επιμ.) (2003). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Ελληνικά ως Δεύτερη Ξένη Γλώσσα (5^ο Διεθνές Συνέδριο, 12 έως 14-7-2001-Πάτρα)*. Τόμος 1 κ' 2. Πανεπιστήμιο Πατρών: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης-Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης. Πάτρα.
- Γκόβαρης, Χ. (2001). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός.
- Γκόβαρης, Χ. – Θεοδωροπούλου, Ε. – Κοντάκος, Α. (επιμ.) (2007). *Η Παιδαγωγική Πρόκληση της Πολυπολιτισμικότητας (ζητήματα θεωρίας και πράξης της Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής)*. Αθήνα: Ατραπός.
- Γκόβαρης, Χ. (επιμ.) (2009). *Κείμενα για τη Διδασκαλία και τη Μάθηση στο Πολυπολιτισμικό Σχολείο*. Αθήνα: Ατραπός.
- Γκότοβος, Α. (2002). *Εκπαίδευση και Ετερότητα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Δαμανάκης, Μ. (1997). *Η Εκπαίδευση των Αλλοδαπών και Παλιννοστούντων Μαθητών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Διεθνής Αμνηστία (2007). *Πρώτα Βήματα (Εγχειρίδιο για τη βασική εκπαίδευση στα ανθρώπινα δικαιώματα)*. Αθήνα: Πατάκης.
- Δικαίου, Ε. - Ηλιόπουλος, Β. – Τασάκου, Τ. (2008). *Μίλα! Μη φοβάσαι! (3 ιστορίες για τη βία στο σχολείο)*. Εικονογράφηση: Λ. Βαρβαρούση, Χ. Ζωίδης, Δ. Παρίση, Β. Ψαράκη και μαθητές. Έκδοση β'. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου.
- Ευαγγέλου, Οδ. – Κάντζου, Ν. (2005). *Πολυπολιτισμικότητα και Εκπαιδευτικός Ρατσισμός*. Αθήνα: Ατραπός.

- Ευαγγέλου, Οδ. – Κάντζου, Ν. (2008). *Διαδίκτυο και Διαπολιτισμική Εκπαίδευση (διαδικτυακές-διαθεματικές δραστηριότητες για το Δημοτικό Σχολείο)*. Αθήνα: Ταξιδευτής.
- Καμπρέρα, Α. (2010). *Ο Αμίν έχασε το δρόμο του (εικονογράφηση: Ρόζα Κούρτο-Κάθε παιδί πρέπει να έχει όνομα-εθνικότητα-Σειρά: Τα δικαιώματα του παιδιού)*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κανακίδου, Ε. – Παπαγιάννη, Β. (1994). *Διαπολιτισμική Αγωγή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Κέντρο Παιδαγωγικής και Καλλιτεχνικής Επιμόρφωσης Σχεδία-Bernard van Leer Foundation /Πανεπιστήμιο Αθηνών (2000). *Το Πολύχρωμο Σχολείο (μια εμπειρία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης μέσα από την Τέχνη) (Συντονισμός: Αν. Βαφέα)*. Αθήνα: Νήσος.
- Κλεφτάρας, Γ. (2009). *Πολιτισμική και Πολυπολιτισμική Συμβουλευτική (άτομα με ειδικές ανάγκες-μειονότητες-μαθητές)*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κυπριανού, Δ. (2011). *Παιδιά Μεταναστών σε Ελλάδα και Κύπρο (υποκειμενικότητα και υποκειμενοποίηση ως αποτέλεσμα διαμεσολαβητικών διαδικασιών σε συνθήκες μετανάστευσης)*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Λάττα, Γ. (2009-2010). *Όταν το 7 συνάντησε το 10...(Συναισθηματική-Κοινωνική-Διαπολιτισμική Αγωγή-Διαφορετικότητα-εικονογράφηση: Δ. Ρίζος)*. Αθήνα: εκδ. Διάπλους.
- Λεζέ, Ε. (2003). *Η στάση των εφήβων Ελληνοποντίων παλιννοστούντων ομογενών από την πρώην Σοβιετική Ένωση απέναντι στην ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Ατραπός.
- Μαντουβάλου, Σ. (2002). *Ο Ρίκο Κοκορίκο (Ξενοφοβία-Ζωγραφιές: Τέτη Σώλου)*. Αθήνα: Μικρή Μίλητος.
- Μάρκου, Γ. (1995). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*. Ελληνική και Διεθνής Εμπειρία. Αθήνα.
- Μπέλλα, Σ. (2007). *Η Δεύτερη Γλώσσα (κατάκτηση και διδασκαλία)*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Νικολάου, Γ. (2000). *Ένταξη και Εκπαίδευση των Αλλοδαπών Μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Νικολάου, Γ. (2005). *Διαπολιτισμική Διδακτική (το νέο περιβάλλον-βασικές αρχές)*. Αθήνα: Ατραπός.
- Παλαιολόγου, Ν. – Ευαγγέλου, Οδ. (2003). *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική (εκπαιδευτικές, διδακτικές και ψυχολογικές προσεγγίσεις)*. Αθήνα: Ατραπός.
- Πανταζής, Σ. (2006). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στο Ελληνικό Σχολείο*. Αθήνα: Ταξιδευτής.
- Παπαχρήστος, Κ. (2011). *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στο Ελληνικό Σχολείο*. Αθήνα: Ταξιδευτής.
- Παπαναστασίου, Α. - Παπαναστασίου, Σ. - Κολίτση, Φ. - Τσούμαρη, Μ. (επιμ.) (2007). *Ο Εκπαιδευτικός της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης απέναντι στη Διαπολιτισμική πρόκληση της εποχής μας (Πολιτιστικό Κέντρο Δ. Ευόσμου Θεσσαλονίκης, 10-4-2006-Πρακτικά Ημερίδας)*. Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης-Περιφερειακή Διεύθυνση Α΄θμιας και Β΄θμιας Εκπαίδευσης Κ. Μακεδονίας-Αποκντρωμένο Γραφείο Ι.Π.Ο.Δ.Ε. Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Σακελλαρίδης, Γ. (2008). *Διαπολιτισμική Μουσική Εκπαίδευση*. Αθήνα: Ατραπός.
- Σακελλαρίδης, Γ. (2010). *Οδηγός Διαπολιτισμικής Μουσικής Εκπαίδευσης (συνδέοντας τη θεωρία με την πράξη)*. Αθήνα: Πεδίο.

- Σέξτου, Π. (2007). *Πρακτικές εφαρμογές θεάτρου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση* (Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, Μουσειακή Εκπαίδευση, Αγωγή Υγείας, Περιβαλλοντική Εκπαίδευση, Γλώσσα και Λογοτεχνία). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Τρέσσου, Ε. – Μητακίδου, Σ. (επιμ.) (2003). *Εκπαιδευτικοί μιλούν σε Εκπαιδευτικούς για τις εμπειρίες τους. Εκπαίδευση γλωσσικών μειονοτήτων*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Τρέσσου, Ε. – Μητακίδου, Σ. (επιμ.) (2007). *Μειονότητες μιλούν για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Εκπαίδευση γλωσσικών μειονοτήτων*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Τριλίβα, Σ. – Αναγνωστοπούλου, Τ. – Χατζηνικολάου, Σ. (2008). *Ούτε καλύτερος, ούτε χειρότερος...Απλά διαφορετικός! (Ασκήσεις ευαισθητοποίησης στη διαφορετικότητα για παιδιά Δημοτικού και Γυμνασίου)*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσαλίκου, Φ. – Παυλοπούλου, Ι. (επιμ.) (2004). *Ο συμμαθητής, η συμμαθήτριά μου από την άλλη χώρα (ο χώρος είναι στην καρδιά)*. Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής-Unisef. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Τσιάκαλος, Γ. (2000). *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χατζηχρήστου, Γ. Χ. (επιμ.) (2004). *Πρόγραμμα Προαγωγής της Ψυχικής Υγείας και της Μάθησης: Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο*. Τετράδιο δραστηριοτήτων για μαθητές Δημοτικού- Τάξεις: Δ', Ε', ΣΤ'. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.
- Χατζηχρήστου, Γ. Χ. (επιστημ. επιμ.) (2011). *Κοινωνική και Συναισθηματική Αγωγή στο Σχολείο (Πρόγραμμα για την προαγωγή της ψυχικής υγείας και της μάθησης στη σχολική κοινότητα)*. Εκπαιδευτικό Υλικό ΙΙΙ (Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση)-Θεωρητικό Πλαίσιο και Δραστηριότητες. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.
- Aluffi Pentini, A. (2005). *Διαπολιτισμικό Εργαστήριο (υποδοχή, επικοινωνία και αλληλεπίδραση σε πολυπολιτισμικό εκπαιδευτικό περιβάλλον)* (επιμέλεια: Χ. Γκόβαρης). Αθήνα: Ατραπός.
- Baker, C. (1993). *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Berry, J. & Kim, U. (1988). "Acculturation and mental health. In: P. Dasen & J. W. Berry, N. Sartorius". In: *Health an Cross/Cultural Psychology* (p. 207-236). London: Sage.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation and Adaptation. In: *Applied Psychology*, 46(1), p. 5-68.
- Coelho, E. (2007). *Διδασκαλία και Μάθηση στα Πολυπολιτισμικά Σχολεία* (επιστημ. επιμ. Ε. Τρέσσου-Σ. Μητακίδου, εισαγωγή: Σ. Μητακίδου). Αθήνα: Επίκεντρο.
- Derman-Sparks, L. και ομάδα εργασίας Α. Β. C. (1989). *Καταπολεμώντας τις προκαταλήψεις* (Παιδαγωγικά Εργαλεία)-(επιστημ. επιμέλεια: Α. Χουντουμάδη). Αθήνα: Κέντρο Εκπαιδευτικής και Καλλιτεχνικής Επιμόρφωσης Σχεδία.
- Phinney, J. (1989). "Stages of ethnic identity in minority group adolescents". In: *Journal of Early Adolescence*, 9, p. 34-49.
- Rigby, K. (2008). *Σχολικός Εκφοβισμός (σύγχρονες απόψεις)*. Επιστημον. επιμ.: Άκης Γιοβαζολιάς. Αθήνα: Τόπος.
- Segall, H. M. & Dasen, R. P. & Berry, W. J. & Poortinga, H. Y (eds) (1993). *Διαπολιτισμική Ψυχολογία. Η μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς σε παγκόσμιο οικολογικό πολιτιστικό πλαίσιο* (επιμέλεια: Δ. Γεώργας). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Smith, D. A. (1991). *National Identity*. London: Penguin.
- Olweus, D. (2009). *Εκφοβισμός και Βία στο Σχολείο* (τι γνωρίζουμε και τι πρέπει να κάνουμε). Αθήνα: Εταιρεία Ψυχοκοινωνικής Υγείας του Παιδιού και του Εφήβου.
- Hollins, R. E. (2006). *Ο Πολιτισμός στη Σχολική Μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Henderson, N. & Milstein, M. M. (2008). *Σχολεία που προάγουν την ψυχική ανθεκτικότητα* (πως μπορεί να γίνει πραγματικότητα για τους μαθητές και τους εκπαιδευτικούς). Επιστημ. επιμέλεια: Χ. Γ. Χατζηχρήστου. – Μτφ. : Β. Βασσαρά. Αθήνα: Τυπωθήτω-Γ. Δαρδανός.
- Woolfolk, A. (2007). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία* (επιμ. Ε. Μακρή-Μπότσαρη). Α' ελληνική έκδοση. Αθήνα: Έλλην.